

**Болалар мусиқа ва санъат мактаби
Анъанавий чолғу ижрочилиги йўналиши**

ДУТОР ФАНИДАН ЎҚУВ ДАСТУРИ

Тушунтириш хати

Ушбу ўқув дастури болалар мусиқа ва санъат мактабларининг Давлат талаблари асосида «Анъанавий чолғулар» йўналишининг дутор мутахассислиги ўқитилишининг мақсад ва вазифаларини, мазмун-моҳиятини белгилайди.

Мазкур дастур ўқувчиларнинг истеъдодини, маданий савиясини, ижрочилик маҳоратларини, эшитиш қобилиятини ҳар томонлама ривожлантириш билан бирга ўзбек халқининг мумтоз мусиқа мероси дурдоналари, устоз-шогирд анъаналари асосида шакллланган нафис санъатнинг барча турларидан баҳраманд қилиш ҳамда ижрочи – созандаларни тарбиялаш каби мақсадларни ўз олдига қўяди.

Ушбу мақсадни амалга ошириш учун анъанавий дутор мутахассислиги бўйича билимларининг бошланғич асосларини ўргатиб, уларни санъат оламига етаклаш, ўзбек халқининг мумтоз мусиқа мероси дурдоналарининг юксак намуналаридан кенг баҳраманд қилиш, эстетик билимлар тарғиботини йўлга қўйиш, иқтидорли ўқувчиларни шу соҳанинг ўрта махсус таълим муассасаларига тайёрлаш каби вазифаларни амалга оширишдан иборат.

Ўқув дастури мазмунли, ранг-баранг бўлиши билан бир қаторда ўқувчининг мусиқий дунёқарашини кенгайтириши, ижодий ва манавий қиёфасини шакллантириши ва ҳар бир асарни намоёйишона ижро этиш кўникмасини ошириб бориши лозим. Унда ўзбек бастакорлари билан бир қаторда, мақом чолғу йўллари, қардош халқларнинг мумтоз ижро йўллари ҳам бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Дарс жараёнида ўқувчилар ижрочилик кўникма ва малакаларни шакллантиришлари билан бирга мутахассислиги бўйича чолғунинг тарихий манбалари, чолғуни моҳирона ижро этиб ўтган моҳир созандалар, бастакорлар ва чолғу ясовчи усталар ҳақидаги билимларга ҳам эга бўлишлари лозим.

Ушбу ўқув дастури болалар мусиқа ва санъат мактабларининг 5-йиллик таълим йўналишига мўлжалланган бўлиб, бу давр ичида ўқувчи имкони борица мусиқа ижрочилигининг профессионал (касбий) маҳоратини эгаллаши ва нотага қараб ижро этиш малакасини ҳосил этиши кўзда тутилган.

Мутахассислик синфи дарсларининг таълимий жараёнини амалга ошириш шакли якка тартибда бўлиб, 1-4-синфларда ҳар бир ўқувчи учун ҳафтасига 2 академик соатдан 5 синфда (битирувчи) учун 3 академик соатдан ўтилиши кўзда тутилган.

Дутор сози ва ижроси хусусида услубий кўрсатмалар.

Дутор – тожик тилида икки тор маъносини берадиган, энг сеvimли ва оmmалашган ўзбек мусиқий чолғуларидан биридир. Ҳақиқатдан иккита торга эга бўлган дуторда куй асосан биринчи торда ижро этилсада, биринчи тор ўша куйга доимий қўшиладиган садо бериб туриши билан, ушбу чолғу бошқа чолғулардан ажралиб туради. Дуторнинг садоси жуда майин бўлиб алоҳида ҳолда ҳам жуда яхши эшитилади. Баъзи чолғулар доира жўрлигисиз ижро этилиши қийин бўлгани ҳолда, дуторнинг ўзида усулни чалиб бориш имконияти, уни якка ҳолда ҳам яхши қабул қилишга ёрдам беради.

Дутор ижрочилигида ўнг қўл алоҳида аҳамиятга эга. Ўнг қўлда ишлатиладиган ҳар бир зарб ёки штрихлар ўзига хос кўринишга ва услубга эга. Булар оддий зарб, терма зарб, тескари зарб, пирранг, тескари терма зарб ва ҳоказо.

Оддий зарб - дутор ижрочилигидаги бошланғич ҳаракат бўлиб, бу ўнг қўл бармоқларини дутор торлари узра тепадан пастга, пастдан тепага уриш билан ҳосил қилинади. Нота ёзувида пастга **П** – белгиси, юқорига **V**- белгиси билан белгиланади.

Терма зарб - бу зарб дуторда ўнг қўлнинг кўрсатгич ва бош бармоқлари иштирокида ҳосил қилинади. Терма зарб ўн олтиталик ноталарни чалишда кўпроқ ишлатилади. Белгиланиши – кб **П**, бб **П**, бб **V**, бб **V**- бўлади.

Тескари зарб - ўнг қўл бармоқлари иштирокида ҳосил қилинади, саккизта зарбнинг кетма

– кет чалиниши бўлиб, **П V V П V V П V** – этиб белгиланади. **ПVVPVV** – **П** – тўртала бармоқнинг бараварига тушиши, **V**- бош бармоқ, **V**- кўрсаткич бармоқ, **ПV**- оддий зарб билан чалинади.

Дутор чолғу ижрочилигида Яллама ёрим, Қари наво, Дўланча, Қашқарча, Гилос, Дуторим, Қамчибеги, Чертмак каби ўзбек халқ куйларини ижро этишда ижрочининг маҳоратига қараб зарблар алмаштириб чалинади.

1–синф талаблари

гаммалар: Ре мажор учтовушликлари билан

машқлар: анъанавий ижрочиликка хос машқлар

Ўзбек халқ куйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Яллама – ёрим	8. Теримчи қиз	15. Қойилман
2. Хай ёр ёр	9. Гулнора	16. Том бошида тоғора
3. Дўлонча	10. Қора қош	17. Ўлан
4. Баҳор келди	11. Офтоб чиқди	18. Олма
5. Қашқарча I	12. Пахтаой	19. Кулча нон
6. Хайронинг бўлай	13. Омон ёр	
7. Гулёр	14. Гулхан	

Иккинчи ўқув ярим йили якунида ижодий академ концертда ўқувчи ўрганган асарларидан 3-4-та асарни ижро қилиб беради.

2–синф талаблари

гаммалар: До мажор-Ля минор учтовушликлари билан

машқлар: анъанавий ижрочиликка хос машқлар

Ўзбек халқ куйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Гуллола	7. Қора соч	13. Гилос
2. Олмача анор	8. Жонон	14. Ўртоқлар
3. Нималар девдим сизга	9. Ёш боғбонлар	15. Қайларга борай
4. Қашқарча II	10. Сарбозча	16. Фабрикани йўлида
5. Қашқарча III	11. Уфори	17. Уфори санам ва янги тановар
6. Қашқарча IV	12. Гули лола	

Синфдан синфга ўтиш ижодий имтихонда ўқувчи ўрганган 3 асарини ижро қилиб беради.

3–синф талаблари

гаммалар:Соль мажор учтовушликлари билан

машқлар: Анъанавий ижрочиликка ҳос машқлар

Ўзбек халқ куйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Фарғонача	8. Гулнор	15. Туркман эшвой
2. Фарғонача рез	9. Ором	16. Гулёр
3. Янги тановар	10. Шароб I - II	17. Омон ёр
4. Баҳорим	11. Дутор баёти	18. Гулёрахон
5. Ўртоқлар	12. Гардуни сегоҳ	19. Қари Наво
6. Холботир	13. Олма отдим	
7. Хайронинг бўлай	14. Кўнгил гулдастаси	

Ҳар ярим йил якунида ижодий академ концертларда ўқувчи ўрганган асарларидан 2-3-та асарни ижро қилиб беради.

4–синф талаблари

гаммалар:Ля мажор учтовушликлари билан

машқлар: Анъанавий ижрочиликка ҳос нолалар

Ўзбек халқ кўйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Таснифи бузрук	7. Усмония	13. Дилхирож
2. Таржи бузрук	8. Муборак	14. Табассум
3. Гардун бузрук	9. Қўшчинор	15. Тоғ гўзали
4. Бинафша	10. Ҳайрон кетдинг	16. Ас бўламан
5. Ўзбек вальси	11. Рақс. Халқ куйи	17. Қўқонча
6. Дуторим	12. Қўқонча	18. Жигарпора

Ҳар ярим йил якунида ижодий академ концертларда ўқувчи ўрганган асарларидан 2-3-та асарни ижро қилиб беради.

5–синф талаблари

гаммалар:Ўтилган гаммаларни такрорлаш

машқлар: Нола ва қочиримлар устида ишлаш

Ўзбек халқ кўйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Ажам тароналари	8. Норим – Норим	15. Дутор таронаси
2. Муҳаббат	9. Уфори Норим – Норим	16. Фарғонача тановар
3. Гулжамол	10. Бўз йигит	17. Кўнгул гулдаси
4. Самои Дугоҳ	11. Гулбаҳор ва Тановар	18. Самои дугоҳ
5. Ўйин баёти	12. Қўш тор	19. Дилхирож
6. Хаёсини кўр	13. Муножот	
7. Тановар II	14. Дутор баёти	

Битирув имтиҳони талаблари

Ўқувчининг ижро маҳоратига қараб битирув имтиҳонларига 4-5 синфларда ижро этилган энг сара ва турли характерга эга бўлган асарлардан 4-5 та куй танлаб олинади